

ACCADEMIA POLACCA DELLE SCIENZE
BIBLIOTECA E CENTRO DI STUDI A ROMA

CONFERENZE 141

LUDWIK ZAMENHOF
OKAZE DE LA CENTA DATREVENO
DE LA MORTO

Aktoj de la kunveno
Romo, 11 decembro 2017

ROMA 2018

Eldonita de
ACCADEMIA POLACCA DELLE SCIENZE
BIBLIOTECA E CENTRO DI STUDI A ROMA
vicolo Doria, 2 (Palazzo Doria)
00187 Roma
tel. +39 066792170
e-mail: accademia@rzym.pan.pl
www.rzym.pan.pl

Eldondo financata de Accademia Polacca delle Scienze

Tradukado de la itala:

MICHELA LIPARI (TEKSTO DE F. A. PENNACCHIETTI)

NICOLA MINNAJA (TEKSTO DE REGGLANI)

Grafika projekto:

ANNA WAWRZYNIAK MAOLONI

Tecnika redaktado:

BEATA BRÓZDA

Enpaĝigo kaj presado:

EDO – JAKUB ŁOŚ

ISSN 0239-8605

ISBN 978-83-63305-62-8

E N H A V T A B E L O

MICHELA LIPARI

ENKONDUKO

➔ 7

FABRIZIO ANGELO PENNACCHIETTI

LA ZAMENHOF-OJ ANTAŬ LUDWIK ZAMENHOF

➔ 11

DAVIDE ASTORI

LA SOCI-POLITIKA ENGAĜIĜO DE ZAMENHOF

➔ 17

NICOLA REGGIANI

ZAMENHOF, ESPERANTO KAJ LA IDEO DE UNIVERSALA LINGVO

➔ 29

BERNHARD TUIDER

HISTORIO KAJ TUTMONDA DISVASTIĜO DE ESPERANTO

➔ 41

JAVIER ALCALDE

POLITIKAJ ASPEKTOJ EN LA HISTORIO DE LA ESPERANTO-MOVADO

➔ 55

CARLO MINNAJA

MONDA LITERATURO EN ESPERANTO, ESPERANTA LITERATURO EN LA MONDO

➔ 65

ALICJA SAKAGUCHI

KRITERIOJ POR LA KONSTRUO DE INTERNACIAJ PLANLINGVOJ

➔ 75

ILONA KOUTNY

DE LA PLANLINGVO DE ZAMENHOF ĜIS NATURE DISVOLVIĜANTA LINGVO:
ETAPOJ DE LA EVOLUO DE ESPERANTO

➔ 89

IDA STRIA

VIVANTA LINGVO. ĈU EKZISTAS UNUECA BILDO DE LA MONDO DE ESPERANTISTOJ?

➔ 99

FEDERICO GOBBO

CENT JAROJN POSTE: LA ZAMENHOFA FILOZOFIO KAJ ESPERANTO

➔ 107

DE LA PLANLINGVO DE ZAMENHOF ĜIS NATURE DISVOLVIĜANTA LINGVO: ETAPOJ DE LA EVOLUO DE ESPERANTO

0. ENKONDUKO

MULTAJ LINGVOPROJEKTOJ EKESTIS DUM LA HISTORIO, EĈ LASTATEMPE la emo krei lingvon kreskis dank'al la interreto (vd. *The Language Construction Kit*), sed malmultaj planlingvoj ekvivas, la plejmulto restas kuriozaĵo aŭ lingva ludo. Por ke lingvo ekvivu, necesas lingvokomunumo kiu ĝin uzas kaj disvolvas. Tio okazis ĉe Volapuko (publikigita en 1879) tuj antaŭ la apero de esperanto kaj ĉe pluraj postaj planlingvoj kiel Ido, Novial, Interlingua. Eĉ iuj artaj lingvoj (por la klasifiko de artefaritaj lingvoj vd. Blanke 2001, Stria 2013) havas kelkajn parolantojn kiel Klingon. Tamen nur esperanto disvolviĝis al plena lingvo, al nature funkcia lingvo, ĝi havas disvolviĝantajn strukturon, riĉan leksikon kaj parolkomunumon. Blanke (2001) formulas 28 kriteriojn de strukturaj ĝis pragmatikaj por povi paroli pri plena planlingvo. Fakte, eĉ kelkaj etnaj lingvoj ne plenumas ilin, sed tiam ili jam estas endanĝerigitaj.

Por ke lingvo plenumu la rolon de natura komunikilo, necesas ankaŭ bezono por ĝi. En la XIX-a jc. unuflanke pro la teknika evoluo (apero de vaporlokomotivo, telegramo) komunikado de homoj el pli malproksimaj terenoj jam iĝis kutima, aliflanke la latina ne plu plenumis sian internacian rolon, tiel ekestis bezono por komuna internacia lingvo (kp. Tonkin 2004). Do, Ludoviko Zamenhof en la ĝusta historia momento proponis sian internacian lingvon. La loka multlingveco en Bjalistoko (tiam parto de la Rusa Imperio) kaj la konfliktoj inter diversnacianoj instigis lin krei esperanton

kredante, ke komuna lingvo helpas solvi la problemojn. Kun la vastiĝanta procezo de tutteriĝo en la XX-a jc. la bezono por komuna lingvo kreskis. Kvankam la etnolingva kandidato, la angla grandskale transprenis tiun rolon en la XXI-a jc., esperanto transvivis 130 jarojn kaj restas kiel alternative por internacia komunikado, plej ofte en amikaj kontaktoj.

Zamenhof kreis lingvon surbaze de eŭropaj lingvoj (latinidaj kaj ĝermanaj), sed kun simpla kaj regula gramatiko, limigis la originajn signifojn de la vortoj al iliaj kernaj signifoj, kaj li kompensis tion per la produktiva vortfarado (vd. Koutny 2015, 2018). Pro tio ĝi estas pli alirebla ankaŭ al ekstereŭropanoj (kp Yamasaki 2000).

Mi esploras kiel la lingvoprojekto de Zamenhof el 1887 kun minimumaj gramatiko kaj vortaro evoluis al disvolviĝanta natura lingvo kun relative granda lingvokomunumo dismetita en la mondo kaj provas instali periodojn en la evoluo de esperanto. En tio mi baziĝas sur la aliro de István Szerdahelyi (fondinto kaj gvidanto de la Esperanto-fako de Eötvös Universitato (ELTE) en Budapeŝto). Li distingis en 1987 tri etapojn en la evoluo de esperanto referencante al la gravaj lingvaj dokumentoj de la epoko (Szerdahelyi 1987):

- 1) De la komenco ĝis 1920 – unua fundamento: kiam okazas la elfomiĝo de la lingvo, kiun reprezentas la *Fundamento de Esperanto* el 1905;
- 2) de 1920 ĝis 1960 – dua fundamento: kiam elformiĝas la literatura lingvo en esperanto ankaŭ dank'al la kontribuo de la literatura revuo *Literatura Mondo*. Gravaj dokumentoj de tiu epoko estas la unulingva *Plena Vortaro de Esperanto* (el 1930, redaktita de E. Grosjean-Maupin) kaj la *Plena Gramatiko* (el 1935, ellaborita de G. Waringhien kaj K. Kalocsay).
- 3) de la 60-aj jaroj – scienca esperantologio: kiam komenciĝas scienca okupiĝo pri esperanto. Karakterizas tiun ĉi epokon *Plena Ilustrita Vortaro* (PIV el 1970) kaj *Plena Analiza Gramatiko* (PAG el 1980).

En la 70-aj jaroj ne nur la Esperanto-fako de ELTE donis institucian kadron al scienca okupiĝo pri esperanto, sed ankaŭ Helmar Frank, profesoro de la Paderborna universitato. Li kun aliaj fondis ankaŭ la *Akademion Internacian de la Sciencoj* en 1985. En la sekvoj mi prezentos la evoluon de la lingvo esperanto de la komencoj ĝis nun en 5 etapoj kaj kun la reprezentaj gravaj lingvaj dokumentoj koncerne gramatikon, leksikon kaj kulturon.

1. LA LINGVOPROJEKTO DE ZAMENHOF – LA UNUA LERNOLIBRO EN 1887

La „kompleta lernolibro“ de la Internacia lingvo de D-ro Esperanto, la t.n. Unua libro aperis en 1887 ruse, poste pole, germane kaj france, en

1888 angle, en 1889 hebree. Reale temas pri 40-paĝa broŝuro. Ĝiaj gravaj elementoj estas:

- ▼ Gramatiko en 16 reguloj (kun la alfabeto nur 6 paĝoj)
 En 1894 aperis la 43 paĝa Ekzercaro (dua eldono en 1898) kiu entenas implicite la gramatikon en 42 ekzercoj. Ĝi iĝis parto de la Fundamento. Ankaŭ la *Lingvaj respondoj* de la Aŭtoro (Zamenhof 1889-1912) helpis en la problemaj kazoj.
- ▼ Vortaro: 917 radikoj kun etnolingvaj ekvivalentoj (sur disfaldebla folio)
 En la koncizega „vortaro“, praktike vortlisto, enestas leksikaj radikoj, afiksoj kaj finaĵoj en alfabeto ordo kun alilingvaj ekvivalentoj, la du lastaj kun klarigoj. Jam tie ĝermas la problemo i.a. de radikkaraktero, ja estas diferenco inter la nacilingvaj vortoj inter si (ekz. *komb kämmen* en la germana estas verbo, sed *comb* en la angla povas esti verbo kaj substantivo).
- ▼ Kulturo:
 En la enkonduka parto de la *Unua libro* troviĝas literaturaĵoj kiel *Patro nia*, *El la Biblio*, *Letero*, du originalaj poemoj – *Mia penso*; *Ho, mia kor* – kaj tradukaĵo el la verko de Heine. Zamenhof konsciis pri tio, ke necesas viviĝi la lingvon per kulturo, kaj tion eblas montri per ĝia taŭgeco ne nur por la ĉiutaga komunikado, sed ankaŭ por la literaturo. Li poste komencis traduki klasikajn verkojn kio kontribuis al la riĉigo de la vortoprovizo. La kultura flanko estis eŭropeca, judkristana. Tion demonstros ankaŭ la *Proverbaro de Esperanto* verkita de Zamenhof (1910).

En la enkonduko de la *Unua libro* Zamenhof skribas:

„Ĉiu vorto [de mia “Internacia Lingvo”] sin trovas *ĉiam* kaj *sole* en unu konstanta formo, nome en tiu formo, en kiu ĝi estas presita en la vortaro, kaj la diversaj formoj gramatikaj, la reciprokaj rilatoj inter la vortoj, k.t.p. estas esprimataj per la kunigo de sensanĝaj vortoj. Sed ĉar simila konstruo de lingvo estas tute fremda por la Eŭropaj popoloj kaj al kutimiĝi al ĝi estus por ili afero malfacila, tial mi tute alkonformigis tiun ĉi dismembrigon de la lingvo al la spirito de la lingvoj Eŭropaj...”

La lingvoprojekto ĉerpis siajn radikojn el eŭropaj lingvoj, kiujn Zamenhof konis, sed la kombineblo de sensanĝaj vortoj – kiel li nomas ĉiujn lingvajn elementojn, kiujn ni hodiaŭ nomas morfemoj – igas ĝin iom simila al ekstereŭropaj lingvoj, kiel la ĉina (Haitao 2004).

Rapide elformiĝis parolkomunumo, kiu estas esenca en la evoluo de lingvoprojekto al lingvo. Gravus ankaŭ tio, ke Zamenhof konsideris sin

kiel iniciatinton de la lingvo kaj deklaris, ke la internacia lingvo apartenas al ĉiuj. Li estis preta ŝanĝi la lingvon, sed la voĉdonado en 1894 en la gazeto *Esperantisto* rifuzis la reformojn kaj konfirmis la version de Zamenhof.

En tiu periodo okazis jam evoluo, la afiksoj komencis memstariĝi: *inda, igi, ilo, ano, dise, emo, ekxa* (1888), *eco, estro* (1889), *eta, ingo, ino, aro* (1890-94), *iĝi* (1896), el ili eblis fari kunmetitajn vortojn kiel *aliĝi, ekxiĝi* (1888) kaj tio daŭris poste (DucGoninaz 2004). Iuj vortoj arkaikiĝis, transdonis sian lokon al aliaj: *alrigardi* > *aspekti, bankiero* > *bankisto, pafilego* > *kanono* ktp. Jam sentiĝis la batalo de la du tendencoj skemismo kaj naturalismo (Minnaja) kiel *redakcio – redaktejo, redaktoro – redaktisto*.

Menciindas, ke Zamenhof havis senton por surmerkato de la internacia lingvo, li aldonis promesilojn al la broŝuro kun la teksto: „Mi, subskribita, promesas ellerni la proponitan de d-ro Esperanto lingvon internacian, se estos montrita, ke dek milionoj personoj donis publike tian saman promeson“ (subskribo). Kvankam neniam estis tiom granda amaso da lernantoj, uzantoj de esperanto, la ebleco, ke aliaj lernos la lingvon, certe spronis la homojn.

2. STABILIGO DE LA LINGVO ESPERANTO – FUNDAMENTO EN 1905

La Universala Kongreso en Bulonjo-ĉe-Marŝo (Boulogne-sur-Mer) en 1905, la unua UK estas grava mejloŝtono en la historio de esperanto kaj montras la stabiligon de la internacia lingvo. La *Deklaracio pri la esenco de Esperantismo*, alinome *Bulonja Deklaracio* estis tiam akceptita kiu deklaris la netuŝeblecon de la fundamentoj de esperanto kiu aperis sub la nomo Fundamento de Esperanto. Ĝi entenas:

- ✓ Fundamenta Gramatiko en 5 lingvoj: franca, angla, germana, rusa kaj pola.
La dua parto estas la Ekzercaro. Temas pri 42 paragrafoj kun 5 lingvaj tradukoj kiuj praktike ekzercas kaj klarigas diversajn gramatikaĵojn.
- ✓ Universala Vortaro: 2640 radikoj kun la 5 etnolingvaj ekvivalentoj.
La vortoprovizo kreskis dum la pasintaj 18 jaroj pro la efektiva uzo kaj literatura tradukado.
- ✓ Larĝa kultura kaj socia fono: tradukoj (Zamenhof: Hamleto, Kabe: Faraono, Grabowski: Sinjoro Tadeo ...), originalaj verkoj (Vallienne: *Kastelo de Prelongo. Ĉu li?* Ktp.).

En 1905 estis fondita ankaŭ la *Lingva Komitato* kun 102 membroj el 28 landoj laŭ la propono de Zamenhof. Ĝi celis kontroli la konservon de la fundamentaj principoj kaj la evoluon de la lingvo. La Fundamento ĝis nun valida certigas la bazon de la lingvo kaj la lingvokomunumo ĝian evoluon.

Komenciĝas teoriumado pri esperanta gramatiko: René de Saussure, membro de la Akademio de Esperanto, skribas pri la logika vortfarado de esperanto, enkondukas la regulon de sufiĉo kaj neceso (en *Fundamentaj Reguloj de la Vort-teorio en Esperanto*, 1915). La fama diskuto pri radikalkaraktero laniĝas. Lingvistoj ekinteresiĝas pri esperanto, i.a. Ferdinand de Saussure, granda figuro de la moderna ĝenerala lingvistiko, frato de la matematikisto René (pri ilia interrilato vd. Kuznetcov 2018).

La unuan UK-n partoprenis 688 personoj, kio montras ke la parolkomunumo bone disvolviĝis. Poste sekvis ĝin aliaj kongresoj en Eŭropo kaj Usono ĝis kiam la unua mondmilito faris paŭzon. Ekestis asocioj kaj organizaĵoj. La unuajn du periodojn karakterizas la persona kontribuo kaj kontrolo de Zamenhof.

3. EVOLUO AL MATURA LINGVO – EKDE LA 30AJ JAROJ

Post la unua mondmilito reviviĝis la movado, ankaŭ la okupiĝo pri la lingvo kaj verkado, kio plene disvolviĝis en la 30-aj jaroj. Jam estis bezono por deca gramatika priskribo de esperanto kaj ankaŭ por vortaro kiu difinas esperanton ne surbaze de aliaj lingvoj – kiuj cetere diferencas inter si, sed ene de la propra sistemo. Aperis du gravaj dokumentoj en tiu periodo.

- ▼ Plena Gramatiko de Esperanto (PG, Kolomano Kalocsay & Gaston Waringhien, 1935, Literatura Mondo en Budapeŝto), sekvis kelkaj eldonoj: en 1938 la korektita, en 1958 la 3a kompletigita eldono.

Estas grava evento la apero de aparta detala gramatiko, kiu plenigis la iaman gramatikan skeleton de la Zamenhofa lingvo. Ĝi spegulas la tiaman tradician aliron al gramatiko. La priskriba gramatiko konsistas el du partoj en pluraj ĉapitroj, fine indekso.

LA VORTO: I. Fonetiko; II. Vortfarado; III. Morfologio k sinetio

LA FRAZO: I. Vortsintakso; II. Propozicio-sintakso; III. Frazsintakso

- ▼ Plena Vortaro de Esperanto (PV, redaktita de Emile Grosjean-Maupin, 1930, SAT). Kelkaj eldonoj: en 1934 plivastigita 2a eldono, en 1953 4a eldono kun suplemento de G. Waringhien en 1953, en 1996 11-a eldono.

PV estas unulingva difinvortaro kiu estis tre bonvena por la internacia lingvo, ja ĝis tiam aperis nur dulingvaj vortaroj, do esperanto ne havis propran semantikan sistemon. La *Plena Vortaro* povis doni modelon, iusence normon por la alilingvaj vortaroj, eĉ se oficiale ĝi ne estis preskriba vortaro. La dua eldono konsistis jam el 6900 radikoj, la eldono kun suplemento el 1953 jam 7866. La evoluo de la vortoprovizio estas bone videbla. Pri la vortaro indas citi la opinion de Kalocsay el la *Esperanta Enciklopedio*:

„Zorge farita ampleksa kaj detala, vere grandvalora verko. La Vortaro ne donas sole vortklarigojn, sed montras la uzon de la vorto per fraz-ekzemploj el bonaj aŭtoroj, precipe de Zamenhof. Per sia tre zorge redaktitaj Zamenhof-ekzemploj li fiksas por ni la tutan Zamenhofan lingvo-uzon. Ampleksaj gramatikaj kaj vortderivaj klarigoj kaj vere admirinde zorge farita sinonimaro kompletigas la verkon je dezirinda kaj nemalhavebla vortaro”.

Kvankam en la 20-aj jaroj (1923, 25, 26, 29) aperis la volumoj de la Enciklopedia Vortaro Esperanta-Germana de Eugen Wüster, eblas ilin kalkuli al tiu ĉi epoko de maturiĝo: la vortaro entenas terminojn kaj en la enkonduko Wüster formulas principojn de terminfarado kiuj poste iĝis principoj de ĝenerala terminologio-scienco (pli detale i.a. vd. Blanke 1999). El tio vidiĝas la taŭgeco de esperanto por sciencaj tekstoj kaj modela rolo por aliaj lingvoj.

- La Enciklopedio de Esperanto el 1933 (red. Lajos Kökény kaj Vilmos Bleier, Budapeŝto: Literatura Mondo) manifestas, ke la lingvo jam havas historion kaj propran kulturon kun famaj personoj kaj verkoj.

La tradukoj de bone konataj literaturaj verkoj kaj la verkado de originalaj verkoj maturigas la lingvon. La revuo *Literatura Mondo* en Hungario kaj la *Budapeŝta skolo* multe kontribuas al la elformiĝo de literatura lingvo kaj entute al la disvolviĝo de esperanto. La tradukado esperanten havas pli grandan rolon ol en la etnaj lingvoj.

Eblas jam paroli pri aŭtonoma lingva sistemo, uzebla en diversaj terenoj de la vivo, la vortoprovizo daŭre pliriĉiĝas, sed la gramatika fundamento restas stabila.

4. MATURA LINGVO – POSTMILITA RENASKIĜO KAJ EVOLUO ĜIS 1980-AJ JAROJ

Esperanto gajnis kontraŭ la konkurencaj planlingvoj (ne nur kontraŭ Ido, sed ankaŭ Interlingua de IALA kaj aliaj) pro la plena ensociiĝo. Ĝi jam havis konsiderindan nombron da denaskuloj kiuj nature uzas esperanton kiel gepatran lingvon. La vortotrezoro de familia lingvaĵo disvolviĝas (vd. *Hejma vortaro*, red. de Jouko Lindstedt en 1999). La bazaj dokumentoj de tiu epoko estas:

- ✓ Plena Analiza Gramatiko de Kalocsay kaj Waringhien (PAG 4-a reverkita eldono de *Plena Gramatiko*, en 1980, poste 1985)

Temas pri pliampleksigita tradicia priskriba gramatiko kiu koncentriĝas al konkretaj kaj propraj internaj problemoj de la internacia lingvo (radikkaraktero, -ata/ita problemoj). Vidu recenzon de Jouko Lindstedt el 1982. Tamen aperas

malgranda moderna, konciza gramatiko en 1978, Lingvistikaj aspektoj de Esperanto de John Wells. Ĝi lasta provas priskribi esperanton en moderna lingvistika kadro, komparante ĝin kun naturaj lingvoj.

- ✓ Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (PIV, 1970, SAT) red. G. Waringhien en kunlaboro kun multaj fakuloj. Suplemento aperas en 1987. PIV entenas ĉ. 16 000 radikojn en vortnesta aranĝo.
- ✓ Esperanta Bildvortaro de Rüdiger Eichholz (1988 post 24 jara laborado surbaze de Duden bildvortaro el la 50-aj jaroj, 880 p.). Ĝi havas grandan nombron da fakaj vortoj.

La faka aplikado de esperanto, unuavice la ellaboro de terminaroj pli intensiĝas, fondiĝas TEC (Terminologia Esperanto-Centro) en 1987 kun celo serioze daŭrigi la laboron komencitan de Wüster kaj aliaj fakuloj kiel Neergaard. Vera kaj Detlev Blanke multe faras por la scienca okupilo pri terminologio.

- ✓ Esperanto-fako en la Universitato Eötvös en Budapeŝto ekde 1966 (ĝis ĉ. 2006) ofertas esperantologiajn studojn kun diplomo (egalvalora al magistra). Estas la unua kaj longe sola universitato kun kompleta studprogramo pri esperantologio, temas pri instituciigita scienca traktado de esperanto. István Szerdahelyi ellaboris universitatajn studprogramojn kaj lernolibrojn. Li gvidis grandan eksperimenton en 5-landoj pri la propedeŭtika valoro de esperanto kaj prilaboris ĝin kun la gestudentoj de la E-fako. Li kontestas la akademian aliron al la radikkaraktero, neas ĝin.
- ✓ Esploroj pri kibernetika pedagogio de prof. Helmar Frank en la Universitato de Paderborn. Li fondis Akademion Internacian de la Sciencoj (AIS) en 1985 en San Marino kun la celo oferti universitatajn studojn en diversaj sciencobranĉoj en esperanto.

Kulture esperanto plene disvolviĝis: ekzistas multaj revuoj, libroj, teatraĵoj, eventoj. La kulturaj signoj aperas en la lingvo. Esperanto ekhavis gravan rolon kiel pontolingvo en la maŝintraduka sistemo DLT.

5. ESPERANTO POST 1989 KAJ EN LA XXI-A JĈ. – RETA EPOKO

Post 1989 estis ŝanĝoj en la esperanto-movado pro la reĝimisŝanĝoj en Eŭropo. La tradicia kluba komunikado komencis cedi sian lokon al la reta komunikado. Komunikado inter diverslandanoj iĝis multe pli ofta, vigliĝis lingvaj diskutoj en diversaj forumoj, la lingvo en la tereno de informadiko multe riĉiĝas, entute komunikado iĝas pli senpera, nature aperas slango (kiel *mojosa*). Tio donas impeton ankaŭ al la evoluo de la lingvo. La influo de la angla sentiĝas ankaŭ en esperanto, la neologismoj venas nun plej ofte el ĝi.

La lingva kreemo funkcias, plioftiĝas la uzo de sintezaj verboformoj (kiel *parolintus, vendatas*), aperas proponoj por personaj pronomoj (por pli egaligi la uzon inter viraj kaj virinaj formoj, ekz. apud *li* kaj *ŝi* la neŭtrala *ŝli*), *far* en de prepozicia rolo ktp. La fundamentistoj rifuzas iun ajn evoluon en la gramatika sistemo, eĉ se la ŝanĝo detruas nenion en la fundamento, simple enkondukas novan formon – kiel la ĵus menciitaj ekzemploj. Rimarkeblas la mallongiĝo de vortoj: *ebleco* > *eblo*, *organizaĵo* > *organizo*.

La lingvoevoluo montras la vivkapablon de la lingvo. Dum la longa uzado la kulturo de la lingvokomunumo spureblas en la lingvo, eblas esplori la lingvan bildon de la mondo en esperanto kaj la speciala sinteza sistemo kontribuas al tio (Koutny 2010).

Ĉu aperis moderna prezentado de esperanto?

- ✓ PMEG (Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko) – post maturiĝo en la interreto aperis en 2005 ampleksa libro. Ĝi estas bona, detala, didaktika gramatiko.

Tamen daŭre mankas moderna lingvistika priskribo de esperanto. La lingvistikaj artikoloj rilataj al esperanto traktas unuavice lingvopolitikon. Aperas artikoloj ankaŭ pri denaskismo, pri kulturaj influoj, pri frazeologio. La lingvo post travivo de pli ol 100 jarojn, ekhavas etimologiajn vortarojn (5 volumoj de Ebbe Vilborg 1989–2001 kaj la *Konciza Etimologia Vortaro de Esperanto* de André Cherpillot en 2002).

- ✓ NPIV (Nova Plena Ilustrita Vortaro) redaktita de Michel Duc Goninaz kunlabore kun multaj fakuloj aperis en 2002, post iom da modifoj en 2005, ankaŭ rete traserĉeblas ekde 2012. Ĝi estas revizio de tradicia vortaro, ne baziĝas sur korpuso.
- ✓ Esperanta Tekstaro (<http://www.tekstaro.com>) jam ekzistas, sed ĝi estas relative malgranda: multas Zamenhofaj kaj fruaj tekstoj, kaj ne reprezentas sufiĉe la nuntempan lingvouzon (lasta teksto en 2004), parolataj tekstoj tute mankas. Corpuseye (<http://corp.hum.sdu.dk/cqp.eo.html>) estas pli kompleksa, entenas multajn tekstojn ankaŭ el Vikipedio.
- ✓ Nova bildvortaro de Petro Desmet' kaj Jozefo Horváth (2012, FEL, 800 p.) prezentas aktualajn terminojn kun modernaj bildoj.
- ✓ ReVo (Reta Vortaro) estas moderna vortaro interreta bazita sur PV kaj pretigata de internacia kunlaborantaro: esperantaj difinoj kaj tradukoj en diversaj lingvoj faciligas ĝian bonan Luzon.
- ✓ Kulturo speguliĝas ankaŭ en Vikipedio (la esperanta Vikipedio troviĝas inter la plej aktivaj). Aperas ampleksaj literaturhistorioj: *Concise Encyclopedia of the Original Literature of Esperanto* de Geoffrey Sutton (2008) kaj *Historio de la Esperanta Literaturo* de Carlo Minnaja

kaj Giorgio Silfer (2015) kaj Historio de Esperanto de Aleksander Korĵenkov (2005).

KONKLUDOJ

La internacia lingvo esperanto evoluas kiel la etnaj lingvoj, dum la kutima uzado en lingvokomunumo kaj taŭgas por esprimi pensojn, sentojn, spertojn kaj ilin transdoni dum skriba aŭ parola komunikado. La kulturo de de la lingvokomunumo trapenetras la lingvon. En tiu senco ĝi estas natura lingvo, ĝi evoluis de planita lingvoprojekto al plene nature funkcia, aŭtonoma lingvo. La nekontrolitan evoluon bridas la fiksitaj reguloj en la *Fundamento de Esperanto* kaj la internacia uzo.

La ŝanĝoj en la lingvo estas influataj de ekstere, de sociaj, ekonomiaj, politikaj kaj kulturaj ŝanĝoj kaj de interne, de sistemaj kialoj, tio manifestiĝas ankaŭ en la kontraŭaj tendencoj de naturalismo kaj skemismo. Diversaj gravaj dokumentoj kiel gramatikoj, vortaroj kaj enciklopedioj fiksas la staton de la lingvo kiu estis prezentita en kvin etapoj de la historio de esperanto. La lingvistika analizo de esperanto povas kaj devas okazi en komparo kun aliaj naturaj lingvoj (vd. tipologian analizon en Koutny 2015, 2018).

BIBLIOGRAFIO

- Blanke D., 1999: La rolo de planlingvoj ĉe la evoluo de terminologi-sciencaj konceptoj de Eugen Wüster. In: Malovec, Miroslav (1999, Red.): *Modernaj rimedoj de komunikado*. (Serio: Aplikoj de Esperanto en scienco kaj tekniko). Dobřichovice: KAVA-PECH. 75-84.
- Blanke D., 2001: Vom Entwurf zur Sprache. En: Schubert, K. (red.): *Planned Languages: From Concept to Reality*. Interface. Journal of Applied Linguistics 15.1. 37-89.
- DucGoninaz M., 2004: Evoluo de Esperanto. Materialo por la Interlingvistikaj Studo.
- Grosjean-Maupin E. (red.), 1930: *Plena Vortaro de Esperanto*. SAT: Parizo
- Kalocsay K., Waringhien G., 1935: *Plena Gramatiko de Esperanto*. Budapeŝto: Literatura Mondo
- Kalocsay K., Waringhien G., 1980: *Plena Analiza Gramatiko de Esperanto*. Rotterdam: UEA
- Koutny I., 2010: Esperantlingva bildo de la mondo. En: Detlev Blanke, Ulrich Lins (red.): *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*. Rotterdam: UEA, 2010: 290-305.
- Koutny I., 2016: Esperantologio kaj formado de esperanto-instruistoj en universitato. En: *Prelegaro de la Tria Tutmonda Kolokvo pri Instruado de Esperanto*. Red. Grosjean Mireille. ILEI 26-33.
- Koutny I., 2018: Tipologia karakterizo de espranto kiel natura lingvo. En: Kiselman Ch. & Corsetti R. & Dasgupta P. (red.) 2018: *Aliroj al Esperanto*. KAVA-PECH, Dobrichovice.

- 129-146. <http://interl.home.amu.edu.pl/interlingvistiko/dokumentoj.html>; angle: A typological description of Esperanto as a natural language. In: JKI 10: 43-62. <http://jki.amu.edu.pl>
- Kuznetcov S., 2018: René de Saussure kaj lia rolo en la lingvoscienco (Honore al lia 150-a datreveno de lia naskiĝo). *Esperanto* 2018. Majo. 106-107.
- The Language Construction Kit <https://www.zompist.com/kit.html>
- Lindstedt J., 1982: Rece4nza eseo pri Kalman Kalocsay – Gaston Waringhien: Plena Analiza Gramatiko. *Planlingvistiko* 1982/1: 10–18., 1982/3: 13–19. kaj 1983/6: 7–14.
- Liu H., 2004: Lingvistikaj konceptoj de Zamenhof. In: *Grkg Humankybernetik* 2004/4: 155-165.
- Minnaja C., La “Fundamento” centjara. https://www.academia.edu/33097981/LA_FUNDAMENTO_CENTJARA_2
- Stria I., 2013: Classification of artificial languages. JKI 8. 125-132
- Tonkin H., 2004: Lingva egaleco en internaciaj rilatoj. Lee Chong-Yeong & Liu Haitao (red.): *Al nova internacia lingva ordo / Towards a New International Language Order*. Aktoj de la 3-a Nitobe-Simpozio de Internaciaj Organizaĵoj / Proceedings of the Third Nitobe Symposium. 31-39.
- Yamasaki S., 2000: La aglutineco kaj la neeŭropeco. En: *De A al B. Festlibro por André Albault*. Reinhardt kaj Irmtraud Haupenthal (red.). Schliengen: Ed. Iltis. 233-246.
- Waringhien G. (red.), 1970: *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto*. SAT: Parizo.
- Wells J., (1978): *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto*. Rotterdam: UEA-CED
- Zamenhof, L. L. 1887: La Unua libro
- Zamenhof, L. L. 1905: Fundamento de Esperanto <http://akademio-de-esperanto.org/fundamento/index.html>
- Zamenhof, L. L. 1889-1912: *Lingvaj respondoj*. <http://i-espero.info/files/elibrojoj/eo%20-%20zamenhof,%20l.l.%20-%20lingvaj%20respondoj.pdf>